

SIGNIFIKACIJA ANAPUS REPREZENTACIJOS: F. DE SAUSSURE'AS, J. BAUDRILLARD'AS

Jovilė Kotryna Barevičiūtė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Humanitarinis institutas, Filosofijos ir politologijos katedra,
Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva,
el. paštas politologija@vv.vgtu.lt

Straipsnyje apmąstomas signifikacijos ir reprezentacijos santykis nūdienių socialinių, kultūrinių ir filosofinių aktualijų kontekste. Remiantis prancūzų struktūralisto F. de Saussure'o diferencinės kalbos ir šiuolaikinės filosofijos atstovo J. Baudrillard'o simuliacijos teorijomis, teigiama, kad dėl kapitalizmo istorinių transformacijų mūsų gyvenamajame pasaulyje ženklas ir referentas atsiskiria vienas nuo kito. Postindustrinio kapitalizmo epochoje keičiasi gamybos technika ir pobūdis, ir produkcimą išstumia reprodukavimas. Todėl, pasak J. Baudrillard'o, įsigali visuotinis simuliacijos procesas, ir postmarksistinė politinė ekonomija steigia uždarą beferentę signifikavimo sistemą. Tokioje šiuolaikinių simuliacijų terpėje, remiantis F. de Saussure'o semiotika, socialinės padėties ženklai tampa autonomiški tikrovės atžvilgiu ir egzistuoja tik santykyje su kitais ženklais, o pats socialinis gyvenimas tampa kova dėl prestižo ir statuso. Taip klasikinės reprezentacijos principą pakeičia šiuolaikinės simuliacijos principas.

Reikšminiai žodžiai: postindustrinė gamyba, reprezentacija, signifikacija, simuliacija, ženklas ir referentas.

Įvadas

Šiuolaikinėje postindustrinio kapitalizmo epochoje, iš esmės pakitus gamybos technikai ir pobūdžiui, tampa problemiškas signifikacijos ir reprezentacijos santykis. Kodėl? Produkcivumą išstūmus reprodukcivumui, kopija atstoja originalą, saikingą vartojimą keičia perteklinis, būtinuosius poreikius – dirbtinai sukelti. Postmarksistinės epochos signifikacinės sistemos ne reprezentuoja individų ar jų grupių socialinę padėtį visuomenėje, o tampa autonomiškos tikrovės atžvilgiu. Remiantis prancūzų struktūralisto Ferdinando de Saussure'o diferencinės kalbos teorija, socialinis gyvenimas tampa kovos dėl prestižo ir statuso lauku. Prancūzų sociologas ir medijos filosofas Jeanas Baudrillard'as teigia, kad taip klasikinės reprezentacijos principą pakeičia šiuolaikinės simu-

liacijos principas, neatsiejamas nuo kapitalizmo istorinių transformacijų. Įsigalėjus visuotiniam simuliacijos procesui, pasak mąstytojo, tikrovės vietą užima hipertikrovė kaip uždara simuliacijų terpė. Remiantis Saussure'o semiotika, socialinės gerovės ženklai nuolat keičia vieni kitus, ne nurodydami į tikrovę, bet kurdami solipsistinę savireguliacinę signifikavimo sistemą. Signifikanto ir signifikato dualizmo prarastis steigia skirtumo logiką, kurios pagrindą sudaro neverifikatyvių ženklų sistema, panaikinanti bet kokios transcendencijos galimybę. Nunyksta tradicinės binarinės opozicijos ir nebelieka ontologinės priešybių perskyros tarp tikrovės ir iliuzijos, ženklo ir referento, reprezentacijos ir simuliacijos.

Signifikanto ir signifikato santykio arbitralumas: Saussure'as

Viename iš savo laiškų, datuotų 1894 m. sausio 4 d., Saussure'as rašo: „Vis labiau ir labiau įsitikinu, kokią begaliniai didžiulį darbą reikia atlikti norint parodyti kalbininkui, *ką jis daro* <...>. Visiškas šiuolaikinės terminologijos netinkamumas, būtinybė ją pakeisti, o norint tai atlikti – būtinybė pademonstruoti, kas per objektas yra kalba, nuolat žlugdo mano pasitenkinimą filologija“ (Saussure 1964: 95). Imdamasis iš naujo permąstyti kalbos objektą, Saussure'as sukuria naują kalbos modelį, pagrįstą struktūriniu požiūriu, vėliau tapusiu socialinio ir kultūrinio gyvenimo teoretizavimo modeliu. Saussure'o diferencinės kalbos įtaka pasiekė kone visus socialinius ir humanitarinius mokslus, tokius kaip antropologija, socialinė teorija (ypač marksizmas), psichologija (ypač froidizmas), literatūrinis kritizmas, filosofija, idėjų istorija, o jos pagrindų reikėtų ieškoti lingvistikos istorijoje. Pagrindiniame savo veikle *Bendrosios kalbotyros kursas* (*Cours de linguistique generale*, 1916) jis ir imasi suteikti lingvistikai naują pagrindą, paneigiantį ankstesniųjų kalbos teorijų teisingumą ir, kaip minėta, iš naujo permąstyti kalbą kaip objektą. Kas sudaro naująją lingvistikos pagrindą? Kokias ankstesniasias kalbos sampratas jis paneigia?

Lingvistikos istorijoje Saussure'o požiūris, pateiktas *Kurse*, paprastai vertinamas kaip priešprieša dviem labiausiai išsialėjusiems požiūriams į kalbą. Pirmajame, pateiktame viename svarbiausių lingvistikai skirtų 1660 m. veikalų¹, kalba suprantama kaip minčių atspindys ir teigiama, kad jos pagrindą sudaro tradicinė logika. Tai racionalistinis požiūris į kalbą. Antrasis yra XIX amžiaus lingvistikoje išsialėjęs požiūris, pagal kurį konkrečios kalbos istorija gali paaiškinti esamą kalbos būklę. Kalbant apie pastarąjį, manyta, kad šventoji senovės indų kalba, t. y. sanskritas, yra seniausia kalba, be to, ji vertinta

kaip visas pasaulio kalbas jungianti grandis, todėl kalba ir jos istorija sutampa. Lemtingos istorijos svarbos kalbos prigimties supratimui savo ankstyvajame kūrybos etape Saussure'as dar neneigė, tačiau *Kurse* jis jau išryškina kitą – arbitralaus kalbos vaidmens aspektą, reiškiantį, kad esama kalbos būklė negali būti paaiškinama konkrečios kalbos istorine analize, t. y. dabartinė kalbos būklė nėra nulemta ankstesniųjų. Taip *Kurse* Saussure'as atsiriboja tiek nuo racionalistinės, tiek ir nuo istorinės kalbos sampratų ir, kaip minėta, imasi arbitralaus kalbos aspekto tyrinėjimo.

Remiantis istoriniu (o iš dalies ir racionalistiniu) požiūriu, kalba suprantama kaip įvardijimo procesas, t. y. žodžių pritaikymas esamiems arba įsivaizduojamiems daiktams ir kad egzistuoja vardo ir objekto vidinis ryšys. Tokiu atveju vardas atspindi ar, kitaip tariant, atvaizduoja objektą. Kodėl tam tikras vardas buvo pritaikytas vienam ar kitam objektui, esą galima nustatyti istoriškai. Kuo giliau einama į istoriją, tuo labiau, tikėtina, priartėjama prie vardo ir objekto sutapties. Šią poziciją Saussure'as kritikuoja, teigdamas, kad tokiu atveju kalba iš esmės tėra nomenklatūra – objektų ir idėjų vardų rinkinys (Coccюp 1998: 7–13). Jei kalba būtų tik nomenklatūra, kaip teigia Jonathanas Culleris, nekiltų sunkiai įveikiamų vertimo iš vienos kalbos į kitą sunkumų. Kad kalbos negalima traktuoti kaip nomenklatūros, įrodo ir tai, pasak jo, jog vienos kalbos žodžių reikšmės gali radikaliai skirtis nuo kitoje kalboje galiojančių tų žodžių vertimo reikšmių. Dar daugiau: esama žodžių, kurių neįmanoma tiksliai išversti į kitą kalbą, o tik surasti jiems sinonimus. Be to, pastebi Culleris, išvertus vienos kalbos žodžius į kitą kalbą, jie gali būti suprantami nevienareikšmiškai, t. y. turėti keletą sinonimiškų arba visai skirtingų reikšmių (Culler 1988: 31–32). Kiekvienoje kalboje, kaip teigia George'as Steineris, kaip tam tikroje struktūroje ar sistemoje pasaulis artikuliuojamas skirtingai, be to, pažu kinta ir pati ženklų semantika (Steiner 1992: 32). Taigi Saussure'as savo tekstuose imasi jau nebe bendrosios kalbos istorijos, bet konkre-

¹ Ši kalbos samprata pateikiama *Lanceloto ir Arnauld Port Rojaliaus gramatikoje*.

čios natūraliosios kalbos esamos konfigūracijos tyrinėjimų. Dabar kalbos istorija tampa kalbų istorija be apriorinio ryšio, kaip buvo linkę manyti XIX amžiaus lingvistai. Savo teorijoje Saussure'as atsisako bet kokių istorinių konotacijų, t. y. bet kokios atsigręžimo į praeitį ir susitelkia ties konkrečia kalba, apsiribojant dabartine jos būkle. Toks susitelkimas ties esama kokios nors kalbos būkle automatiškai reiškia susitelkimą ties tos kalbos elementų ryšiais, o ne ties vidine jų verte. Kalba, teigia Saussure'as, visada yra tam tikru būdu organizuota (Coccoop 1998: 13–16). Ji yra sistema arba struktūra, ir bet kuris atskiras jos elementas už tos struktūros ribų netenka reikšmės. Kitaip tariant, tam tikras kalbos elementas reikšmingas tik santykyje su kitais elementais, t. y. kalbos elementai sudaro tam tikrą bendrą neskaidomą visumą – jie yra tiesiogiai priklausomi vieni nuo kitų. Viena *Kurso* fragmente Saussure'as rašo: *kalboje² yra tik skirtumai* (išnaša mano – J. K. B.). O dar svarbiau, kad skirtumas paprastai numato pozityvius terminus, tarp kurių ir yra skirtumas; tačiau kalboje yra tik skirtumai *be pozityvių terminų*“ (Coccoop 1998: 120). Esmė ta, kad sistemoje vertė arba reikšmė ne tik nustatoma pagal vieno termino ryšį su kitu, kaip Saussure'o naudojama pavyzdyje, kai *t* galima rašyti daugybe variantų ir vis dėlto ji bus suprasta, bet kad ir patys pačios sistemos terminai yra skirtumo produktai (Coccoop 1998: 116–117). Todėl nėra pozityvių terminų, pirminių sistemos atžvilgiu – vienas ar kitas kalbos sistemos terminas toje sistemoje reikšmingas tiek, kiek jis skiriasi nuo kitų terminų: reikšmę lemia skirtumas. Tai reiškia, kad kalba egzistuoja tik kaip tam tikra visuma arba ji neegzistuoja visai (Hawkes 1992: 27). Kalba, kaip pabrėžia Terence'as Hawkesas, yra savireguliacinė sistema, nepriklausoma nuo empirinės tikrovės ir steigianti savąją – kalbinę – tikrovę, o tokiu būdu tampanti naujos kalbinės patirties šaltiniu

(Hawkes 1992: 27). Diferencinei kalbos prigimčiai iliustruoti Saussure'as naudoja šachmatų žaidimo įvaizdį, nes šachmatuose naujai atėjusiam žaisti žaidėjui svarbus ne tik esamas figūrų išsidėstymas ant lentos (tolesnei įžvalgai nieko negelbės žinojimas, kaip figūros išsidėstė būtent taip, kaip yra išsidėčiusios – čia matome, kaip Saussure'as paneigia istorinio požiūrio į kalbą reikšmę), bet ir tai, kad figūras ant lentos galima pakeisti bet kokiais kitais daiktais (karalių galima pakeisti saga ar pan.), nes žaidimo esmę sudaro ne vidinė figūrų vertė, o diferencinis jų tarpusavio ryšys. Žvelgti į kalbą kaip į šachmatų žaidimą, kur svarbi figūros pozicija būtent esamu momentu, reiškia kalbą vertinti *sinchroniškai*³ (Coccoop 1998: 90). *Kurse* Saussure'as teikia pirmenybę būtent sinchroniniam, o ne diachroniniam⁴ aspektui, nes šis metodas, pasak jo, teikia aiškesnį bet kurio laikotarpio kalbos būklės vaizdą (Coccoop 1998: 91–93; 98).

Norint geriau suprasti Saussure'o diferencinę kalbos teoriją, taip pat svarbu, kad kalba yra ženklų sistema ir kad kiekvienas ženklas susideda iš dviejų dalių: signifikanto (*signifiant*) – žodžio arba garso modelio ir signifikato (*signifie*) – daikto arba koncepto (Coccoop 1998: 66–71). Struktūrinis daikto, tarkime, medžio ir žodžio *medis* santykis steigia lingvistinį ženklą ir kalbą kaip ženklų sistemą: kalba, teigia Saussure'as, yra „ženklų, išreiškiančių idėjas, sistema“ (Coccoop 1998: 16). Tačiau, priešingai tradicijai, Saussure'as nesutinka su nuostata, kad kalboje yra esminis žodžio ir daikto ryšys. Vietoj to mąstytojas, remdamasis ženklo konceptu, pabrėžia santykišką kalbos autonomiją tikrovės atžvilgiu (Coccoop 1998: 71–78), taip pat pateikia savo lingvistinės teorijos formulotę, tapusią itin svarbia šiuolaikinei akademinei humanitarinei auditorijai: signifikanto

² Čia turima omenyje kalba kaip tam tikra individuali struktūra ar sistema, o ne kaip kalbėjimo akto ar jų procesas.

³ *Kalbos sinchroninės traktuotės esmę sudaro lingvistinės sistemos tyrinėjimas duotuoju istoriniu momentu, vengiant bet kokių istorinių vertinimų.*

⁴ *Kalbos diachroninės traktuotės esmę sudaro lingvistinės sistemos kaip evoliucionuojančios laike, tyrinėjimas.*

ir signifikato ryšys yra arbitralus (Cocco 1998: 75). Kaip pastebi Culleris, jei egzistuočiau tam tikras natūralus signifikanto ir signifikato ryšys, tai ženklo reikšmė laiko eigoje nekistų, o jei ir kistų, tai labai neesmingai. Istoriškai nekontingenti ženklo esmė galėtų būti supriešinama su vienais ar kitais „atsitiktiniais“ jo bruožais, priklausomais nuo laiko. Viena vertus, tai, kad ženklas yra arbitralus, lemia ir tai, kad jis yra istoriškai subjektyvus, kita vertus, taip traktuojami ženklai reikalauja aistorinės analizės (Culler 1988: 46). Remiantis šiuo principu, jau nebegalima teigti, kad kalbos struktūros pagrindus atskleidžia etimologija ir filologija, bet nesunku suprasti, kaip kinta kalbos būklė, t. y. specifinė lingvistinė konfigūracija ar visuma. Tokiu atveju „nomenklatūrinis“ požiūris tampa visiškai netinkamu pagrindu lingvistikai.

Savo teorijoje Saussure'as vartoja terminus *langue* ir *parole* – jais išreiškiami du konceptai, kuriais daroma perskyra tarp individualios natūraliosios kalbos, suvokiamos kaip struktūra arba sistema, ir tarp individualaus kalbėjimo akto arba kalbos aktų kaip proceso (Cocco 1998: 77). Šiais dviem konceptais Saussure'as nustato skirtumą tarp kalbos, kuri egzistuoja kaip daugiau ar mažiau rišli diferencinė struktūra, ir kalbos, kurią praktikuoja kalbančių žmonių bendruomenė. Be to, pasak mąstytojo, darydami perskyrą tarp *langue* ir *parole*, atskiriame ir tai, kas yra individualu ir esminga, nuo to, kas atsitiktina“ (Cocco 1998: 30). Kurse Saussure'as teigia, kad specifinė lingvistinė struktūra skiriasi nuo kalbėjimo, ir priduria, kad kalbos kaip socialinio fakto pagrindus galima suprasti tik struktūros lygmeniu; bet – teisinga, anot jo, ir tai, kad į kalbos struktūros plotmę galima patekti tik pasireiškus individualiu kalbėjimo aktu (Cocco 1998: 78). Remiantis Saussure'u, viena vertus, šie du kalbos lygmenys lyg ir visiškai atsietai vienas nuo kito, nes artikuliuota kalba kaip tokia įmanoma tik kalbėjimo akto kaip proceso metu, o ne kaip sustingusios kalbinės sistemos blokas, kita vertus, šie lygmenys siejasi vienas su kitu, nes tik individualaus kalbėjimo akto pasireiškimas kalbantįjį kreipia kalbos sistemos link.

Kaip pastebi Arvydas Šliogeris, „<...> žodžiu *langue* vadinama kaip tik prosakmė, tiesiogiai nepereinanti į artikuliuotą kalbą, kurią Saussure'as vadina *parole*. <...> Prosakmė <...> artikuliuotos kalbos pamatas. Tuo tarpu pačią artikuliuotą kalbą galima traktuoti kaip antrąją kalbos, kaip metafizinio fenomeno, sluoksnį, antstatą – informacinį, arba gnostinį“ (Šliogeris 2005a: 266). Būtent ši kalbos plotmė tampa tam tikra informacinio, pragmatinio ir komunikacinio kalbėjimo terpe. Taigi kalbą kaip žmogiškąjį fenomeną sudaro du lygmenys: pirmasis, t. y. metafizinis beobjektis pagrindas, nepasiekiamas jokiais lingvistinio tyrinėjimo priemonėmis, ir antrasis, t. y. artikuliuoto kalbėjimo terpė, kurią galima tyrinėti loginiais ir racionaliais lingvistiniais metodais (Šliogeris 2005a: 266). Todėl mąstymas, pasak Šliogerio, skleidžiasi būtent antrajame, t. y. artikuliuotame kalbos lygmenyje ir negali būti nuo jo atskirtas (Šliogeris 2005a: 266).

Dar aktualesnė Saussure'o mintis, kad ir pačią kalbos struktūros visumą galima pažinti tik atitinkamai pažinus kalbėjimo aktų visumą. Šia prasme galime daryti prielaidą, kad struktūros valdos Saussure'ui visada išlieka hipotetinės negu kalbėjimo valdos. Tokiu atveju daug kas priklauso nuo to, ar kalba vertinama individualiai psichologiškai, ar susitelkiama ties visa kalbančiųjų bendruomene. Viena yra tyrinėti kalbą remiantis pačiu individo kalbėjimu, o visai kas kita – tyrinėti ją kaip visos bendruomenės kalbos aktus. Saussure'as mano, kad kalba iš esmės yra socialinė institucija ir todėl lingvistui individualus požiūris nėra pakankamas (Cocco 1998: 129).

Kalba nuolat kinta, tačiau – ne pačių individų valia, bet laike, nepaisant kalbančiųjų valios. Kaip pabrėžia Saussure'as, kalba individus formuoja tiek, kiek jie formuoja kalbą (Cocco 1998: 178–179). Saussure'o diferencinės kalbos modelis nukreiptas ne į istorinių įvykių dokumentavimą ar žmogaus elgesio faktų registravimą, bet žmogiškosios veiklos kaip reikšmių sistemos suvokimo link. Toks buvo arbitralios ženklo prigimties ir iš to kilusios idėjos, kad kalba yra konvencijų sistema, akcentavimo pla-

tesniu socialiniu lygmeniu rezultatas. Kalba kaip sistema, pastebi mąstytojas yra „veikiau forma, o ne substancija“ (Coccoop 1998: 122). Todėl kalbą būtų galima apibrėžti kaip struktūrą, kuriai būdingas tam tikras jos vartojimo būdas, o ne kaip elementų visumą, vienijamą bendro turinio (Hawkes 1992: 28). Saussure'as, priešingai nei XIX amžiaus lingvistai, ieško ne vidinių faktų ir jų padarinių būtajame laike, o imasi socio-kultūrinės sistemos tyrimų duotuoju istoriniu momentu. Į šią sistemą pakliūva ir tyrinėtojas, panašiai kaip lingvistas pakliūva į kalbą. Taigi tokiu atveju tenka ir nuosekliau mąstyti.

Saussure'o teorija skatina nuolat imti domėn kalbėjimo aktų ir konvencijų sistemos sąsajų reikšmę, o socialinius ir kultūrinius faktus tyrinėti socialinės ir kultūrinės sistemos kontekste, nes tie faktai ir tegali reikštis tam tikroje sistemoje, o ne anapus jos. Visuomenė ir kultūra tyrinėjimo objektu tampa būtent duotuoju istoriniu momentu, o ne analizuojami atskiri individualūs žmonių veiksmai, nuolat nusikreipiant į praeitį. Priešingai jau minėtoms XIX amžiaus lingvistų intencijoms atskleisti natūralius kalbos elementus, Saussure'as siekia parodyti, kaip reikšmę ar reikšmes diktuoja diferenciniai sistemos elementų ryšiai ir kaip juos reikėtų interpretuoti. Tyrinėti – tai iššifruoti ženklus, susitelkiant ne ties substancine, o ties diferencine jų verte. Todėl galime sakyti, kad Saussure'o kalbos teorijos inspiruota struktūra kalba ne tik apie fizinę, t. y. natūralią, elementų egzistenciją, bet apie jų „vertę“ tam tikroje sistemoje ar kontekste. Niekas, kas visuomeniška, kultūriškai neegzistuoja anapus struktūros, atsietai nuo jos elementų kaip „pozityvus“, esminis elementas.

Vis dėlto, mūsų manymu, Saussure'o teorijos pagrindinis trūkumas yra tas, kad ji nepakankamai pripažįsta praktikos ir individo autonomijos vaidmenį. Čia žmogaus laisvė suprantama ne kaip socialinio gyvenimo ištakos arba priežastis, o kaip socialinio gyvenimo produktas. Taip paneigiama bet kokia pokyčių galimybė. Tačiau reikia pripažinti, kad egzistuoja skirtumas tarp hipotetinio individo, kurio pati *socialinė* egzis-

tencija būtų tolygi laisvės apribojimui, laisvės ir tarp laisvų individų visuomenės, kur laisvė būtų socialinio gyvenimo, kaip diferencinės struktūros, rezultatas. Arba galėtume sakyti, kad, perfrazuojant Saussure'ą, visuomenė yra laisvių *be pozityvių terminų* sistema. Tokiu atveju nebūtų jokios *esminės*, t. y. substancinės laisvės – laisvės, individo įgytos prigimtinėje valstybėje.

Signifikanto ir signifikato santykio problema simuliacijos proceso veikiamoje tikrovėje: Baudrillard'as

Veikaluose *Objektų sistema* (*Le Systeme des objets*, 1968), *Vartotojų visuomenė* (*La Societe de la consommation*, 1970) ir *Ženklo politinės ekonomijos klausimu* (*Pour une critique de l'economie politique du signe*, 1972) Baudrillard'as objekto kategorijai priskiria simbolinį objektą ir ženklinį objektą. Pastarojoje knygoje jis skiria keturias skirtingas logikos rūšis: praktinių veiksmų logiką, atitinkančią vartojamąją vertę; ekvivalentiškumo logiką, atitinkančią mainomąją vertę; neekvivalentiškumo logiką, atitinkančią simbolinius mainus; skirtumo logiką, atitinkančią ženklinę vertę. Šios logikos rūšys gali būti atitinkamai redukuojamos į naudos, rinkos, dovanojimo ir visuomeninės padėties logiką. Pirmosios kategorijos logikos objektas tampa reikmeniu, antrosios – preke, trečiosios – simboliu, ketvirtosios – ženklu (Baudrillard 1981a: 66).

Savo semiotiniais veikalais apie objektą Baudrillard'as, jau sekdamas Saussure'u ir strukturalistais, siekia įrodyti, kad joks objektas neegzistuoja atskirai nuo kitų. Lemiamą reikšmę jiems suprasti turi jų diferenciškumo ir santykiškumo aspektai. Nors daugelis iš šių objektų turi utilitarinį aspektą, jiems ypač būdinga savybė reikšti statusą. Šiuo atveju net neigimas gali būti traktuojamas kaip tam tikra prabanga: tarkime, „geras skonis“ reikalauja, kad kambarys nebūtų kimšte prikimštas daiktų. Šiuolaikinėse perteklinio vartojimo visuomenėse objektai nėra

paprastiausiai vartojami – veikiau jie gaminami ne tiek patenkinti poreikius, kiek išreikšti socialinį statusą visuomenėje, o tai įmanoma tik dėl objektų diferencinių ryšių. Todėl visiškai susiformavusioje perteklinio vartojimo visuomenėje objektai tampa ženklais, o poreikių patenkinimo būtinybė tampa antraeile (Baudrillard 2005: 115–177). Tokiu atveju poreikiai turėtų būti suprantami ne psichologine (poreikis kaip žmogaus prigimties funkcija), o socialine (poreikis kaip socialinė funkcija) prasme. Perteklinis vartojimas kaip tam tikra demonstratyvi veikla bei socialinių ir kultūrinių formacijų įvairovė liudija tai, kad žmogaus veiklą valdo nebe pirminiai, o antriniai, t. y. nebūtinai patenkinti poreikiai. Subjektas ir objektas dabar sujungiami ne dėl subjekto būdingų savybių, o nesąmoningos socialinių santykių struktūros (Baudrillard 2005: 200–205). Todėl galime sakyti, kad žmonės nesiekia laimės ir nenori įgyvendinti lygybės; dėl ženklų sistemos vartojimas ne homogenizuoja, o diferencijuoja. Socialinio gyvenimo pagrindą sudaro gyvenimo būdas ir vertė, o ne ekonominiai poreikiai. Baudrillard'o perteklinio vartojimo analizės išvada paneigia skirtumą tarp melo ir tiesos, tarp būtinų ir dirbtinai sukurtų poreikių: anot mąstytojo, „<....> poreikių sistema yra gamybos sistemos produktas“ (Baudrillard 2001: 42). Šiuolaikinis postindustrialinio perteklinio vartojimo pobūdis iš esmės prieštarauja Karlo Marxo antropologinei industrialinio kapitalizmo saikingo vartojimo teorijai: vartojamąją vertę išstumia mainomoji, šią – simbolinių mainų, ir pagaliau įsigali ženklinė vertė. Kodėl? Marxo vartojamosios vertės teorijoje žmogiškieji poreikiai traktuojami kaip būtinybė, kurią būtina patenkinti (Marksas 1957: 82–84).

Tačiau dėl simuliacijos⁵ proceso šiandieniam pasaulyje verslo industrija tuos poreikius ne tenkina, o *gamina* vis naujus: taip individas atsiduria uždarame nuolat nepatenkintų poreikių rate. Taip steigiasi *vartojimas dėl vartojimo*, t. y. *vartojimas atspindi pats save*. Gaminami vis nauji daiktai, o verslo industrija skatina poreikius jiems įsigyti, dar nespėjus suvartoti ankstesniųjų. Tai uždaras nepatenkintų poreikių ir nesuvartotų bei įsigyjamų vis naujų daiktų ratas, todėl vartojimas tampa cikliškas, t. y. savitiksliis (Baudrillard 1999: 59). Todėl šiuolaikinės gamybos ciklas jau nėra paremtas antropologiniais individo poreikiais, nes jie per lėtai formuojasi, kad galėtų patenkinti postindustrialinio kapitalo kaupimo dinamiką. Verslo industrija, gaminių paversdama ženklu, kaip matysime, pastarąjį interiorizuoja individo sąmonėje kaip „įgyvendintą poreikį“. Materialioji gamyba ir sąmonės industrija tampa tapačios. Postindustrialinis kapitalizmas iškyla kaip ženklinė kultūra, iš esmės įveikianti Marxo natūralistinės poreikių teorijos pagrindumą. Pastarąją keičia Baudrillard'o simuliaciniame vartojimo koncepte įžvelgta ženklinė vertė. Prekyba nebeteri sąsajų su rinka: funkciniai prekybos branduoliai iš tikrųjų tampa hiperrealūs, o vartojimo objektai – simuliacijos poliais, visiškai skirtingais nuo senosios Marxo „naudingų“ prekių ir paslaugų gamybos teorijos. Planuojamu gamybos programavimo keliu kapitalizmas pereina prie semiotinių kodų ir įvaizdžių generavimo. *Gamybos veidrodyje* (*Le Miroir de la production*, 1973) Baudrillard'as išsiveržia anapus marksizmo ir pabrėžia, kad nauja politinė ekonomija steigia „bendro racionalios abstrakcijos kodo“⁶ (išnaša mano. – J. K. B.) formą <....>, palaikančią verčių apykaitą ir jų mainų

⁵ Simuliacija (lot. *simulatio*) – tai melagingas vaizdavimas siekiant suklaidinti, apgauti; apsimetimas. J. Baudrillard'o medijų filosofijos kontekste tradicinė šio termino vartosena modifikuojama, ir juo nusakomas dirbtinis tikrovės išryškinimas, (pa)dauginimas, „santirštis“. Visuotinis simuliacijos procesas, anot mąstytojo, destruktvyviai veikia pačią tikrovę – empirinė tikrovė nunyksta, ir jos vietą užima virtualioji hiperrealybė.

⁶ J. Baudrillard'o ankstyvuosiuose raštuose terminas kodas traktuojamas kaip sistemos ar kalbos sinonimas, o svarbiausiam XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio veikale „Simboliniai mainai ir mirtis“ sąvoka kodas tampa dar svarbesnė. Tačiau J. Baudrillard'as vargu ar stengiasi apibūdinti kodo sąvokos esmę ir subtilybes – šio termino prasmė ryškėja iš konteksto. Tačiau šiuo atveju galima sakyti, kad sąvokos kodas reikšmė yra ganėtinai tiesmuka: kodas yra kompiuterių technologijos binarinis kodas; tai DNR kodas biologijoje arba skaitmeninis televizijos ir garso įrašo kodas, taip pat informacijos technologijos kodas. Virtuali tikrovė, globalios komunikacijos, holograma ir menas, pasak J. Baudrillard'o, tai sritys, kuriose itin akivaizdžiai viešpatuoja kodas.

planą reguliuojamomis verčių ekvivalencijomis“ (Baudrillard 1975: 129–130). Kaip pastebi Gary's Genosko, Baudrillard'o raštuose terminas *kodas* gali būti traktuojamas kaip sistemos ar kalbos (Saussure'o *langue*) sinonimas (Genosko 1994: 19). Tradiciškai „kapitalas turėjo tik gaminti prekes; vartojimas vyko savaime. Šiandien būtina „gaminti“ vartotojus, „gaminti“ paklausą <...>“ (Baudrillard 1983a: 27), *Nebyliųjų daugumų šešėlyje* (*A l'ombre des majorites silencieuses*, 1978), – rašo Baudrillard'as. Taigi industrinėje gamyboje akivaizdžiai matomas objekto ir darbo proceso skirtumas. Postindustrinėje epochoje lemtingai svarbi yra ne objektų gamyba, o jų reproduktivumas. Skirtingai nuo Marxo teorijos, kildinančios masinę objektų gamybą iš originalų, dabar jų kilmė tapo formulės, koduoti ženklai ir skaitmenys. Tikrovės ir jos reprezentacijų skirtumas nunyksta ir, anot Baudrillard'o, prasideda kodo valdoma simuliacijų⁷ epocha.

Koks kodo ir reprodukcijos santykis? Kodą lemia tai, kad pagamintas objektas nėra kopija įprasta šio žodžio prasme, kai kopija yra originalo, natūralaus objekto kopija. Remiantis Baudrillard'u, skirtumas tarp kopijos ir originalo simuliacijos proceso veikiamoje tikrovėje jau nebėra svarbus. Kodėl? Epochoje, kai prigimtinis objektas tampa nebepatikimas⁸, kodas lemia tai, kad visuomenės gyvenime beprecedentę reikšmę įgyja simuliacijavimas. Simuliacijavimas ir modeliai yra gryniosios reprodukcijos pavyzdžiai. Kadangi kodas, pasak Baudrillard'o, leidžia aplenkti tikrovę tokią, kaip ji buvo suprantama industrinės gamybos amžiuje, atsiranda keista galimybė, kurią mąstytojas vadina apvertimu. Apvertimas lemia tai, kad išnyksta bet koks baigtinumas: nieko nebėra už sistemos, kuri yra tautologiška. Aiškiausiai tai rodo simuliacijavimas ir simuliacijakrai.

Apibūdindamas simuliacijavimą, Baudrillard'as veikale *Simboliniai mainai ir mirtis* (*L'Echange symbolique et la mort*, 1976) išskiria tris jo rūšis: klastotę, vyravusią Renesanso epochoje; gaminių, vyravusių pramonės epochoje; šiuolaikinę simuliacijavimą, valdomą kodo (Baudrillard 1993: 6–84). Suklastotame objekte išryškinaamas skirtumas nuo realaus arba „natūralaus“ objekto; industrinėje gamyboje akivaizdžiai matomas objekto ir darbo proceso skirtumas; simuliacijavimo epochoje lemtingai svarbi yra ne objektų gamyba, o jų reproduktivumas. Na, o reprodukcijos principas, pasak Baudrillard'o, glūdi kode. Reprodukcijos požiūriu, darbo jėga, t. y. darbininkas, taip pat reprodukuojama. Todėl reprodukcija apima tai, kas industrinėje epochoje būtų buvę abi šios lygties pusės. Dabar daiktų kilmė yra ne originalūs daiktai, o formulės, koduoti ženklai ir skaitmenys. Tarus, kad reprodukcijos kilmė yra gamybos principas, o ne pagamintas objektas, tampa įmanomas visiškas apvertimas: paskutinis pagamintas „originalas“ gali būti tobulai reprodukuotas. Todėl net mirtis savo kraštutiniu pavidalu gali būti apimta šios sistemos; tiksliau tariant, apvertimas lemia, kad mirtis nėra realus įvykis (Baudrillard 1993: 125–187). Aptardamas šiuolaikinę visuomenę, Baudrillard'as pabrėžia, kad kodo principas pradeda smelktis į visą socialinį audinį. Vienas iš simptomų yra tas, kad pradeda nykti priešybės, t. y. binarinės opozicijos ir, kaip teigia mąstytojas, „viskas tampa neapibrėžta“: grožis ir bjaurumas madoje, kairė ir dešinė politikoje, nauda ir nenaudingumas objektų lygiu, prigimtis ir kultūra – reproduktivumo ir simuliacijavimo sąlygomis visa tai tampa sukeičiama. Ženklas ir referentas atsiskiria vienas nuo kito – ženklas praranda savąjį referantą, todėl simuliacijos sąlygomis jis tampa bereferenčių ženklų. Ženklo ir referento tarpusavio neatitikimo situacija glaudžiai susijusi su kapitalizmo istorinėmis transformacijomis. Kas lemtinga ženklo ir tikrovės santykio atžvilgiu kapitalistinio sudaiktinimo procese? Marxo politinės ekonomijos teorijoje matyti, kad ženklas ir referentas sutampa. Baudrillard'as šiuolaikinės

⁷ Simuliakras (lot. *simulacrum*) – šiuolaikinėje prancūzų filosofijoje šiuo terminu įvardijamas matomumas, optinė apgaulė, sąmonės fantomas, realumo iliuzija, atsirandanti nepaisant objekto ir jo požymių.

⁸ Struktūralizmas buvo pirmasis moderniosios epochos judėjimas, paneigęs prigimtinių objekto patikimumą.

ženklinės vertės fetišizmo situacijoje dėl simuliacijos proceso įtakos, sekdamas Saussure'o diferencine kalbos teorija, teigia, kad ženklas ir referentas atsiskiria vienas nuo kito. Tikrovė Baudrillard'o simuliacijos teorijoje visiškai atmetama – geriausiu atveju, Fredrico Jamesono žodžiais tariant, „nelyg susitraukusi žvaigždė ar raudonasis nyktukas“ suspenduojama į singuliarinį tašką, o ženklas tampa hiperrealybe ir vienintele įmanoma kvazirealybe, įgydamas „santykinę utopinę laisvos tėkmės egzistenciją savo ankstesnių referentų atžvilgiu“ (Jameson 1996: 96).

Baudrillard'as veikale *Tobulas nusikaltimas* (*Le Crime parfait*, 1995) pabrėžia, kad hipertikrovė neišvengiamai susijusi su „aukštos kokybės apibrėžimu“, nes būtent jis žymi „išėjimą“ už natūralaus apibrėžiamumo. Tokioje situacijoje referentiškumas redukuojamas į tobulą „operacinę formulę“, – teigia mąstytojas. Medijoje nelieka žinios, kurią ji praneša, naujienoje – įvykio, o kalba tampa skaitmeniniu kodavimu, vis labiau tolstančiu nuo pačių daiktų ir vis besusiejiančiu su prasme⁹ (Baudrillard 1996: 29–30). Jei ideologija, pasitelkdama ženklus, vis dar imituoja tikroviškumą, tai simuliacijos įtakos pastarąjį išstumia ženklų virtinė, tam tikras „tikroviškesnis tikrumas“, panaikinant perskyrą tarp tikrovės ir vaizduotės (Baudrillard 1983b: 48). Hipertikrovės terpėje, užpildytoje simuliakrų, kalba tampa skaitmeniniu kodavimu, nepavaldžiu prasmei ir referentiškumui. Todėl hipertikrovės, pasak Baudrillard'o, neįmanoma paaiškinti tikroviškumo kategorijomis. Baudrillard'o pateikiamas nereprezentatyvus simuliakro konceptas, mūsų nuomone, yra provokatyvus dėl to, kad regimybei čia atitenka tam tikras visavertis „objekto“ statusas, ji lyg ir

tampa savipakankama, lyg koks neišvengiamas narcisizmo ligos sindromas.

Baudrillard'as parodo, kad tokia sistema yra uždara, ir hipertikrovė panaikina tikrovės ir vaizduotės skirtumą. Kyla klausimas, ar įmanomas toks politinis įsikišimas, kuris nebūtų pačios sistemos reprodukcija. Mąstytojas siūlo išeitį, veikale *Fataliosios strategijos* (*Les Strategies fatales*, 1983) išskeldamas gundymą¹⁰ ir „fatalias strategijas“. Abiem atvejais jis įrodo, kad pirmenybę būtina teikti ne subjektui, o objektui, fatalumo teorijai, kurią lemia objektas <...> (Baudrillard 1990: 71–179). Ekstazė, susižavėjimas, rizika ir svaigulys gundančio objekto akivaizdoje turi užgožti nuosaikų kritinės teorijos refleksyvumą. Pastaroji visada tautologiška: pradžia visada prilygsta pabaigai; vyraujant fatališkajai strategijai, nesama „pabaigos“ reprezentacine ar teleologine prasme. Todėl gundymas, pasak Baudrillard'o, fatalus yra todėl, kad subjektą užvaldo neprognozuojamas objektas – susižavėjimo objektas. Masės, dėl joms būdingo refleksyvumo stokos, būtent ir teikia pirmenybę ekstazei ir susižavėjimui, o todėl ir objektui. Baudrillard'as rašo: „Šiame konformizme esama gundymo jėgos tiesiogine šio žodžio prasme – nukrypimo, iškraipymo, apsisvaiginimo ir ironiško susižavėjimo jėgos. Tai savotiška fatalaus konformizmo strategija“ (Baudrillard 1981b: 14–15).

Nuo ženklo–referento, žyminio–žymiklio kalbos, kaip ir industrinio kapitalizmo ekonomikos, pagrįstos struktūriniu logika, pereinama prie bereferentės kalbos. Pirmoji vis dar tikėjo objektyvia prasmės galimybe, paremta reprezentacijos principu ir išlaikiusia tam tikrą signifikanto ir signifikato dualizmą, t. y. netapatumą. Tačiau simuliacijos sąlygomis kalba jau nebepaklūsta verifikacijai kaip tokiai: pasitelkiant žen-

⁹ Šiame kontekste J. Baudrillard'as kalba apie prasmės imploziją. Implozija (angl. implosion) – sproginas į vidų, atvirkštinis sproginas, įsprogis. Pats mąstytojas veikale *Nebyliųjų daugumų šešėlyje* prasmės imploziją apibrėžia kaip vieno poliaus įtraukimą į kitą, trumpą sujungimą tarp polių, bet kokios diferencinės reikšmių sistemos, terminų ir apibrėžtų priešpriešų, taigi ir medijos bei tikrovės terminų ištrynimą.

¹⁰ Gundymas (pranc. la seduction) – tai J. Baudrillard'o išvengtą ontologinę simuliacijos atmainą, maksimaliai išgryninanti tikrovę ir paverčianti ją iliuzija. Dėl gundymo įtakos tikrovė hiperbolizuojama, o pastarosios perteklius tampa pražūtingas jai pačiai: realybė virsta savo priešybe – irealybe.

klus ir referentus kuriamas tam tikras mirasas, fantasmagorija, kylanti iš ženklų operacinių sistemų, siekiančių nuslėpti patį atvaizdavimą. Ženklas suvedžioja, – rašo Baudrillard'as, „<...> jis atsiskleidžia kaip tam tikra totalybė, panaikina abstrakčios transcendencijos pėdsakus, demonstruoja tariamo tikrovės principą“ (Baudrillard 1981a: 162).

Kai ženklas nesusijęs su empiriniais referentais, kaip teigia Victoria M. Grace, jo prasmingumas iškyla kaip tam tikras kompleksinis rezultatas. Tai skirtumas, kylantis ne tada, kai A skiriasi nuo ne A, bet kai A skiriasi nuo kitų A. Identiteto apibrėžimas per pozityvų skirtumą pakeičia universalų referentiškumą, pažymi kritikė (Grace 2004: 1). Kai semiologiniu lygmeniu įvykęs pokytis išsiskiria hipertikrovėje, ženklų semiotinė vertė jau nebeprisiklauso nuo to, ką jie žymi. Pasak Grace, lingvistinio referento prarastis tiek vertę, tiek prasmę įtraukia į absoliučios spekuliacijos terpę, kur reikšmių logiką išstumia skirtumo logika (Grace 2004: 1).

Signifikanto ir signifikato santykio monizmas: Saussure'as, Baudrillard'as

Šioje straipsnio dalyje išsamiau apmąstysime Saussure'o pateikiamos poststruktūralistinės kalbos teorijos ir Baudrillard'o įžvelgto simuliacijos fenomeno santykį. Remiantis semiotiniu požiūriu, pagrįstu Saussure'o lingvistika, socialinis gyvenimas tampa kova dėl prestižo ir statuso, tiksliau tariant, jis tampa tos kovos ženklu. Pasitelkdamas Saussure'o teoriją, Baudrillard'as socialinį ir kultūrinį gyvenimą traktuoja kaip signifikacijas, o ne kaip būtinąjį objektų prigimtį (Baudrillard 2005: 55–188). Tikrovė pakeičiama jos maskavimu. Trokštamas tikrumas prarandamas dvigubai – pavyzdžio kopija atstoja realybę. Po išbalansuota ir savo judesius suderinusia imitavimo mašinos mimika (politiko kaklaraištis, „atsaini“ intelektualo barzdelė, neplauta archainio „kaimo berno“ galva) slypi jos netramdomas netikrumas. Semiotinė Saussure'o doktrina, pasak Thomaso G. Pavelo, postuluoja,

esą percepcinių objektų egzistenciją steigia būtent ženklai, nepriklausomi nuo empirinės tikrovės (Pavel 2001: 57). Tačiau, kaip jau minėta antrojoje šio straipsnio dalyje, reprezentacijos principo prarastis neišvengiamai susijusi su postindustrinės gamybos pobūdžiu. Marxas savo politinės ekonomijos teorijoje, pagrįstoje idealistine antropologija, naiviai pranašauja: „gamybą ji (prekyba. – J. K. B.) vis labiau <...> pajungs mainomajai vertei, nes malonumą ir vartojimą ji padaro labiau priklausomą nuo produkto pardavimo negu nuo jo betarpiško vartojimo. Tačiau ši <...> įtaka labai priklauso nuo gaminančios visuomenės prigimties“ (Marxas 1959: 299). Čia produktas traktuojamas kaip gamybos sąlygų atspindys, nurodantis į rinkos vertės dėsni ir prekinę gamybą, todėl galime sakyti, kad marksizmas vis dar paklūsta reprezentacijos logikai. Moderniajai technikai virstant dabartine, „<...> serijose objektai tampa vienas nuo kito neatskiriamais simuliakrais <...>“ (Baudrillard 1993: 55), dingsta originalo ir kopijos santykis – panašumo santykis – ir įsigali simuliacijos logika. Gamyboje panašumo santykis virsta tapatumo santykiu, todėl gaminių tapatybė yra ne individuali, o tikrai serijinė: serijinio daikto tapatybės pagrindas yra modelis, jai užtikrinti pasitelkiami standartai. Kaip pastebi Arūnas Sverdiolas, „<...> gaminami ir perkami ne štai šie batai, o tam tikras modelio egzempliorius <...>. Visos tam tikro modelio batų poros turi būti identiškos, visi hamburgeriai ir netgi jų skrudintos bulvytės visur ir visada turi turėti tą patį skonį“ (Sverdiolas 2006: 182). Todėl reikia pasakyti, kad postindustrinio gaminių serijos gali būti traktuojamos kaip potencialiai begalinės, be galo reprodukuojamos, o kopijos tampa tapačios viena kitai. Frankas Websteris pastebi, kad „<...> kadaise buvo galima manyti, kad ženklai reprezentuoja, kadangi nurodo į už jų esančią tikrovę, šiandien kiekvienas supranta, kad ženklai yra simuliacijos ir nieko daugiau“ (Webster 2006: 253). Fundamentalų ženklo sampratos pokytį, leidžiantį suprasti, kodėl galima kalbėti apie ženklo pirmumą ir tikrovės menamumą, Websteris apibūdina taip:

„<...> ženklai yra greičiau simuliacijos nei reprezentacijos“ (Webster 2006: 255).

Baudrillard'o tekstuose kalbama apie vakarietiškojo reprezentacijos principo pabaigą, neatsiejamą nuo skaitmeninių, interaktyvių technologijų išsigalėjimo. Dėl šių technologijų įtakos ženklų dauginimo, jų kartojimo tikslu tampa pats kartojimas: ženklas nebepaklūsta tik jame slypinčiai prasmei, atsiskiria nuo savo turinio ir nuo kitų šalia esančių ženklų. Todėl šiuolaikinės ženklinimo praktikos – tai nuolatinis kartojimo perkodavimas, jo vidinių pulsacijų ritmika, įelektrintas energijos srovės tekėjimas kultūrinių ženklų grandine ar jų paviršiais. Baudrillard'as veikale *Simuliakrai ir simuliacija* (*Simulacres et simulation*, 1981) rašo, kad „<...> simuliacija yra priešinga reprezentacijai. Pastaroji teigia ženklo ir tikrovės lygiavertiškumą <...>. Simuliacija, priešingai, laiko lygiavertiškumo principą *utopija, radikalai neigia ženklą kaip vertę*, žvelgia į ženklą kaip į reversiją ir įžvelgia jame mirties nuosprendį bet kokiai referencijai. Reprezentacija bando susiurbti į save simuliaciją aiškindama ją kaip netikrą, klaidinančią reprezentaciją, o simuliacija apgaubia visą reprezentacijos statinį, tarytum šis pats būtų simuliakras“ (Baudrillard 2002: 12–13). Gundymas, simuliacija ir hipertikrovė Baudrillard'o mąstymo perspektyvoje pasižymi vienu bendru bruožu – tai savireferentiškumas. Tokiu atveju žodis *šuo* reiškia *šuo* ne todėl, kad tokia yra jo reikšmė, bet todėl, kad jis nereiškia *katė*, *ožka*, *medis* ir t. t. Šiuolaikinėje visuomenėje, technologinės komunikacijos priemonėmis nepaliaujamai dauginant reikšmes, jos nebenurodo į tikrovę, o pastaroji, kaip minėta, tampa savireferentiška. Todėl ženklas kaip toks šiuolaikiniame sociume gali egzistuoti tik santykyje su kitu ženklu, tačiau jį ar kitą ženklą skiria tuščia erdvė. Tai ženklai, pasižymintys daugiamate izotopija. Jų pirminis lygmuo neapčiuopiamas, jie nuolat kartojami, tačiau tik tam, kad šio kartojimo metu išryškėtų kartojimo ir kartojamo skirtumas. Tai regresyvus, nors ir vis intensyvėjančio kartojimo pobūdis. Struktūriškai tai yra vienalaikis, bekryptis, savo prasmės

savimi matuojantis socialinio ženklo judesys. Kartojimas tampa kartojamo atidėliojimu, tam tikra maskuote, kuriai neįmanoma pritaikyti klasikinės reprezentacijos logikos. Pastaroji pagrindžia binarinių priešybių dialektiką, o simuliacijos logika tampa mūsų gyvenamojo pasaulio, kuriame vyrauja naujosios medijos, pamatu. Pasak Sverdiolo, „<...> Baudrillard'as mano, kad turint omenyje ir apmąstant dabartinės, postmodernios patirties pobūdį, reprezentacijos sąvoka netinka ir ją turi pakeisti simuliacijos sąvoka“ (Sverdiolas 2006: 177). Ženklas ir tikrovė atsiskiria vienas nuo kito, t. y. prarandami bet kokie jų priežasties ryšiai: ženklų turiniu tampa patys ženklai, neturintys referento ar pagrindo jokioje kitoje erdvėje, išskyrus savo pačių (Sverdiolas 2006: 185). Kalba tampa autonomiška, savipakankama ir bereferente struktūra, kuriančia savo pačios tikrovę, nepriklausomą nuo empirinių objektų juslinės duotybės. Tokioje situacijoje, pasak Michaelo Devitto, tikroviškumo ir referentiškumo prarastis sutampa (Devitt et al. 1999: 265–270), nes, eliminavus referentus ir likus tik ženklui, tikrovė tampa nereprezentatyvia ir, sakytume, solipsistine sistema.

Saussure'o teorija, kaip matėme, socialinių ir humanitarinių mokslų kontekste iliustruoja referentiškumo ir tikrovės prarastį. Čia kalba traktuojama kaip uždara sistema, saistoma vidinės priklausomybės ryšių, o todėl visi jos terminai ir sąvokos yra tiesiogiai susietos vieni su kitais“ (Coccio 1998: 114). Tokia pat uždara sistema yra ir simuliacijos proceso veikiamas šiuolaikinis postindustrinis aparatas, nepaliaujamai reprodukuojantis reikšmes ir vertes. Šiame kontekste istorija kaip antindividualus, antkolektyvinis, genetiškai ar teleologiškai orientuotas antlaikinis kontinuumas praranda prasmę ir šiuolaikinėje bereferentėje socialinio prestižo tikrovėje steigiasi kitokia, t. y. kokybiškai skirtinga nuo ankstesniosios – ikimarksistinės ir marksistinės – istorijos samprata: anot Dereko Attridge'o, dabar istorija tampa „<...> socialinių ir materialių jėgų, patiriamų konkrečiu momentu ir modifikuojančių individą ir

bendruomenę kompleksu, puikiai iliustruojamu Saussure'o kalbos teorijos aistorinių intencijų, reiškiamų konkrečiomis signifikacijos struktūromis ir reikšmėmis“ (Attridge 1990: 191).

Išvados

1. Saussure'o diferencinė kalbos teorija nukreipta prieš XVII amžiaus lingvistikoje galiojusią kalbos kaip minčių atspindžio sampratą ir prieš XIX amžiuje vyravusį požiūrį, kad konkrečios kalbos istorija gali paaiškinti esamą kalbos būklę. Saussure'o teigimu, signifikanto ir signifikato santykis yra arbitralus, todėl ženklas ir referentas ne visada sutampa. Kalbos elementai reikšmingi tik pačioje kalbinėje sistemoje, už kurios ribų bet kuris iš jų praranda prasmę. Todėl kalbiniai elementai, pasak Saussure'o, reikšmingi tiek, kiek jie skiriasi vieni nuo kitų: reikšmę lemia skirtumas. Todėl kalba yra uždara savireguliacinė sistema, autonomiška tikrovės atžvilgiu.
2. Ženklo ir referento tarpusavio neatitikimo situacija glaudžiai susijusi su kapitalizmo istorinėmis transformacijomis. Baudrillard'as, apmąstydamas šiuolaikinės Vakarų visuomenės, kuriose vyrauja perteklinis vartojimas, nusikreipia prieš Marso vartojamosios vertės teoriją, pagrįstą antropologiniais individo poreikiais. Pasak Baudrillard'o, šiuolaikinėje postindustrinio kapitalizmo epochoje, keičiantis gamybos technikai, iš esmės keičiasi ir pats gamybos pobūdis: bereferencio reproduktivumo sąlygomis kopijos nebeįmanoma atskirti nuo originalo. Ši naujoji postmarksistinė politinė ekonomija steigia kodą kaip ženklų sistemą, eliminuojančią tradicinės binarines opozicijas ir žalingai veikiančią pačią tikrovę. Kaip teigia Baudrillard'as, įsigali simuliacijos principas.
3. Saussure'o diferencinės kalbos teorija svarbi Baudrillard'o simuliacijų ir simuliacijos konceptui. Remiantis Saussure'o semiotika,

socialinis gyvenimas gali būti suprantamas kaip kova dėl prestižo ir statuso. Socialinės padėties ženklai nuolat dauginami, jie atsisiskiria nuo savo turinio ir egzistuoja tik santykyje su kitais ženklais. Išnykus ženklo ir referento priežastiniam santykiui, signifikacinė sistema tampa autonomiška tikrovės atžvilgiu. Šiame kontekste Baudrillard'as socialinį ir kultūrinį gyvenimą traktuoja kaip signifikacijas, o ne kaip būtinąją objektų prigimtį. Postindustrinės gamybos sąlygomis įsigalėjus reproduktivumui, kopija atstoja originalą, vaizduotė – tikrovę ir, anot mąstytojo, klasikinės reprezentacijos principą pakeičia šiuolaikinės simuliacijos principas.

Literatūra

- Attridge, D. 1990. „Language as history / history as language: Saussure and the romance of etymology“, in *Post-Structuralism and the Question of History*, ed. by D. Attridge, G. Bennington, R. Young. Cambridge, New York, Port Chester etc: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J. 1990. *Fatal Strategies*, ed. by J. Fleming. London, New York: Pluto / Semiotext(e).
- Baudrillard, J. 1983a. *In the Shadow of the Silent Majorities... or the End of Social*. New York: Semiotext(e).
- Baudrillard, J. 1983b. *Simulations*. New York: Semiotext(e), Inc.
- Baudrillard, J. 2001. *Selected Writings*, ed. by M. Poster. Cambridge: Polity.
- Baudrillard, J. 2002. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos.
- Baudrillard, J. 1993. *Symbolic Exchange and Death*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Baudrillard, J. 1981a. *For a Critique of the Political Economy of the Sign*. St. Louis: Telos Press.
- Baudrillard, J. 1981b. *The Evil Demon of Images*. The Power Institute.

- Baudrillard, J. 1999. *The Consumer Society: Myths and Structures*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Baudrillard, J. 1975. *The Mirror of Production*. Telos Press.
- Baudrillard, J. 1996. *The Perfect Crime*. London, New York: Verso.
- Baudrillard, J. 2005. *The System of Objects*. London, New York: Verso.
- Culler, J. 1988. *Ferdinand de Saussure*. Ithaca: Cornell University Press.
- Devitt M., Sterelny, K. 1999. *Language and Reality: An Introduction to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell.
- Genosko, G. 1994. *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*. London; New York: Routledge.
- Grace, V. M. 2004. „Baudrillard and the Meaning of Meaning“, in <http://www.ubishops.ca/BaudrillardStudies/grace.htm>
- Hawkes, T. 1992. *Structuralism and Semiotics*. London: Routledge.
- Jameson, F. 1996. *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*. London, New York: Verso.
- „Lettres de F. de Saussure a Antoine Meillet“, in *Cahiers Ferdinand de Saussure*, 21, 1964.
- Marksas, K. 1957. *Kapitalas: Politinės ekonomijos kritika*, t. 1. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Marksas, K. 1959. *Kapitalas: Politinės ekonomijos kritika*, t. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Pavel, Th. G. 2001. *The Spell of Language: Poststructuralism and Speculation*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Steiner, G. 1992. *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Sverdiolas, A. 2006. „Šis tas apie pamėklinę būtį svetur ir čionai“, in *Apie pamėklinę būtį ir kiti etuidai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Šliogeris, A. 2005a. *Niekis ir Esmas*, t. 1. Vilnius: Apostrofa.
- Šliogeris, A. 2005b. *Niekis ir Esmas*, t. 2. Vilnius: Apostrofa.
- Webster, F. 2006. *Informacinės visuomenės teorijos*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Соссюр, Ф. 1998. *Курс общей лингвистики*. Москва: Логос.

SIGNIFICATION BEYOND REPRESENTATION: F. DE SAUSSURE, J. BAUDRILLARD

Jovilė Kotryna Barevičiūtė

The article deals with the relationship between signification and representation in the context of social, cultural and philosophical topicalities of today. Sustaining by the differential theory of language of the French structuralist F. de Saussure and by the theory of simulation of the contemporary philosopher of media J. Baudrillard, it is maintained that under the influence of historical transformations of capitalism the sign and the referent sever from each other. Under the influence of changing of the engineering and the order of fabrication, the production is replaced by the reproduction. That is why, according to J. Baudrillard, the overall process of simulation establishes and the post-marxistic political economy constitutes self-defining non-referential system of signification. Sustaining by the semiotics of F. de Saussure, the signs of the social status become autonomic in point of the Real, and they exist only in relation with the other signs in the medium of contemporary simulacrum. That is why the social life can be treated as the fighting for the prestige and status. Under these circumstances the classical principle of representation is displaced by the contemporary principle of simulation.

Keywords: post-industrial production, representation, signification, simulation, sign and referent.

Įteikta 2007-06-15, priimta 2007-07-05